

Sygn. akt IV Ca 1837/23

POSTANOWIENIE

Dnia 24 stycznia 2024 r.

Sąd Okręgowy Warszawa – Praga w Warszawie IV Wydział Cywilny – Odwoławczy

w składzie następującym: Przewodniczący – sędzia Michał Marcysiak

po rozpoznaniu w dniu 24 stycznia 2024 r. w Warszawie

na posiedzeniu niejawnym

sprawy z wniosku A. S. (1)

z udziałem J. S. (1), G. S. i J. S. (2)

o podział majątku wspólnego

na skutek apelacji uczestniczki J. S. (1)

od postanowienia wstępnego Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi – Południe w Warszawie

z dnia 28 marca 2023 r. sygn. VII Ns 191/16

postanawia:

uchylić zaskarżone postanowienie i przekazać sprawę rozstrzygniętą tym postanowieniem do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu dla Warszawy Pragi – Południe w Warszawie, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

M. Marcysiak

Sygn. akt IV Ca 1837/23

UZASADNIENIE

Postanowieniem wstępnym z dnia 28 marca 2023 r. Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi – Południe w Warszawie ustalił bezskuteczność wobec wnioskodawcy A. S. (1) umowy zawartej 30 września 2021 r. w formie aktu notarialnego, na mocy której uczestniczka J. S. (1) darowała synom wnioskodawcy i uczestniczki – G. S. i J. S. (2) w równych częściach udział wynoszący 1/2 we współwłasności zabudowanej nieruchomości przy ulicy (...) w W. – W., stanowiącej działkę ewidencyjną nr (...) z obrębu (...), dla której prowadzona jest księga wieczysta nr (...) – jako dokonanej bez zgody A. S. (1) i naruszającej jego uprawnienia wynikające z przepisów o podziale wspólnego majątku małżonków.

Powyższe postanowienie wydane zostało w oparciu o ustalenie, że wyżej wskazana nieruchomość stanowiła składnik majątku wspólnego – małżeńskiej wspólności ustawowej A. S. (1) i J. S. (1), która ustała 2 listopada 2006 r., a opisane wyżej rozporządzenie przez uczestniczkę udziałem we współwłasności tej nieruchomości nastąpiło bez wiedzy i zgody wnioskodawcy. Nadto Sąd Rejonowy ustalił, że G. S. i J. S. (2) ustanowili na rzecz uczestniczki dożywotnie, bezpłatne i nieograniczone w czasie prawo użytkowania polegające na używaniu przez nią nabytego przez G. S. i J. S. (2) udziału we współwłasności tej nieruchomości. Uwzględniając powyższe okoliczności, a także aktualne stanowiska wnioskodawcy, uczestniczki oraz pozostałych uczestników (G. S. i J. S. (2)), Sąd Rejonowy uznał, że opisane wyżej rozporządzenie udziałem we współwłasności nieruchomości przy ulicy (...) w W. jest bezskuteczne względem wnioskodawcy – stosownie do art. 46 k.r.o. w zw. z art. 1036 k.c. Z uwagi bowiem na to, że G. S. i J. S. (2) wnoszą o przydzielenie im udziału wnioskodawcy na wyłączną własność bez żadnych spłat na rzecz wnioskodawcy,

wyżej wskazana darowizna prowadzi, zdaniem Sądu Rejonowego, do „pokrzywdzenia wnioskodawcy, gdyż na skutek tej czynności zmianie na jego niekorzyść może ulec wysokość i kierunek ewentualnych spłat”. Nadto, oceniając czy rozporządzenie to narusza uprawnienia wnioskodawcy wynikające z przepisów o podziale majątku wspólnego, Sąd Rejonowy odnotował, że G. S. i J. S. (2) obciążyli nabyty udział we współwłasności przedmiotowej nieruchomości użytkowaniem na rzecz uczestniczki. Sąd Rejonowy nie wyjaśnił jednak w jaki konkretnie sposób okoliczność ta wpływa na uprawnienia wnioskodawcy wynikające z przepisów o podziale majątku wspólnego.

Apelację od tego postanowienia wniosła uczestniczka. Zaskarżyła postanowienie Sądu Rejonowego w całości i wniosła o „zmianę zaskarżonego postanowienia w całości” oraz o zasądzenie od wnioskodawcy na jej rzecz kosztów postępowania apelacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych. Z kolei na wypadek uznania, że Sąd Rejonowy nie rozpoznał istoty sprawy lub że zachodzi konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego „w znacznej części”, uczestniczka wniosła o uchylenie zaskarżonego postanowienia Sądu Rejonowego i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Apelacja oparta została na zarzucie naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., a także zarzutach naruszenia prawa materialnego – art. 58 k.c. w zw. z art. 527 k.c. oraz art. 353¹ k.c.

W odpowiedzi na apelację wnioskodawca wniósł o jej oddalenie i zasądzenie od uczestniczki na rzecz wnioskodawcy kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa prawnego według norm prawem przepisanych wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od tych kosztów.

Sąd Okręgowy zważył, co następuje:

Apelację należało uwzględnić, jednak z innych przyczyn niż w niej podniesione.

Sąd Okręgowy podziela ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Rejonowy i przyjmuje je również za podstawę faktyczną własnego orzeczenia. Ustalenia te nie były zresztą przedmiotem sporu między stronami. W szczególności bezsporne było to, że wnioskodawca nie wyraził zgody na rozporządzenie udziałem we współwłasności wyżej wskazanej nieruchomości.

Zawarte w apelacji zarzuty były bezzasadne. W pierwszej kolejności należy stwierdzić, że oczywiście bezzasadnie uczestniczka zarzucała, iż „powództwo o ustalenie nie może toczyć się przed Sądem o podział majątku i musi przyjąć charakter roszczeń pauliańskich” i że Sąd Rejonowy naruszył art. 58 k.c. w zw. z art. 527 k.c. „poprzez przyjęcie, iż w toku postępowania nieprocesowego sąd może ustalić nieważność umowy darowizny zawartej w formie aktu notarialnego”. Zarzut ten opiera się na błędnym rozumieniu uregulowania zawartego w art. 1036 k.c. (znajdującego, na podstawie art. 46 k.r.o. odpowiednie zastosowanie do majątku wspólnego objętego ustawową wspólnością majątkową od chwili jej ustania) oraz istoty skargi pauliańskiej uregulowanej w art. 527 i następnych k.c. (a więc instytucji służącej ochronie wierzyciela jedynie w razie niewypłacalności dłużnika). Pomijając już nawet oczywiste różnice tych dwu instytucji, to bezskuteczność, na którą powołuje się w niniejszej wnioskodawca miałyby wynikać ze zrealizowania się przesłanek określonych w art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o., co wnioskodawca wprost wyraził w piśmie z dnia 15 lutego 2022 r. (k.1222), a nie z faktu działania przez uczestniczkę czynności z ewentualnym pokrzywdzeniem wnioskodawcy jako jej wierzyciela. I to właśnie w przedmiocie żądania opartego na takiej podstawie faktycznej i prawnej orzekł Sąd Rejonowy. Już tylko z tego względu art. 527 k.c. nie był właściwą płaszczyzną rozważań prawnych w tym przypadku. Na marginesie jedynie zatem wyjaśnić należy, że zarówno w przypadku zrealizowania się przesłanek bezskuteczności uregulowanej w art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o., jak i w przypadku uwzględnienia przez sąd skargi pauliańskiej, czynność prawna obejmująca zakwestionowane rozporządzenie nie staje się nieważna. Oczywiście niezasadnie zatem zarzucała uczestniczka naruszenie art. 58 k.c.

Sąd Rejonowy nie naruszył również art. 353¹ k.c. Nie stwierdził bowiem, aby darowizna udziału 1/2 w przedmiotowej nieruchomości wykroczyła poza granice swobody umów uregulowane w tym przepisie. Uznał natomiast, że skutek działania jej w warunkach określonych w art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o. jest ona bezskuteczna w stosunku do wnioskodawcy. Oczywiście jest przy tym, że bezskuteczność względna uregulowana w tych przepisach nie jest

tożsama, ani nawet zbliżona w swoich skutkach do nieważności czynności prawnej, będącej skutkiem zawarcia umowy z przekroczeniem granic swobody umów.

Sąd Okręgowy podziela przy tym stanowisko Sądu Rejonowego w kwestii wykładni art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o. Również bowiem w ocenie Sądu Okręgowego rozporządzenie – po ustaniu wspólności ustawowej – przez jednego z małżonków, bez zgody drugiego małżonka, udziałem w przedmiocie, który był objęty wspólnością ustawową, jest bezskuteczne o tyle, o ile narusza uprawnienia drugiego małżonka wynikające z przepisów o podziale wspólnego majątku. Sąd Rejonowy trafnie także uznał, iż o bezskuteczności takiego rozporządzenia rozstrzyga sąd w toczącym się postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami. Powyższe stanowisko Sądu Rejonowego znajduje zresztą uzasadnienie w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 1993 r. sygn. III CZP 95/93, którą również Sąd Okręgowy w pełni podziela. Wbrew wywiodom apelacji w dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego nie doszło do zakwestionowania tego stanowiska. Nie świadczy o tym, w szczególności, treść uzasadnienia postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2022 r. sygn. II CSKP 213/22 przywołana w uzasadnieniu apelacji. W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy dał bowiem jedynie, po raz kolejny, wyraz niekwestionowanemu w orzecznictwie pogładowi, że przy podziale majątku wspólnego objętego małżeńską wspólnością ustawową nie uwzględnia się składników majątku, które po dniu ustania wspólności, a przed dniem podziału, zostały zbyte, utracone, zniszczone lub zużyte przez oboje małżonków lub jednego z nich, natomiast na wniosek zainteresowanych rachunkowo uwzględnia się ich wartość, jeśli z ustaleń konkretnego przypadku wynika, że zostały zbyte lub zużyte bezpodstawnie, roztrwonione lub umyślnie zniszczone. Sąd Najwyższy nie zajmował się natomiast w tym orzeczeniu kwestią bezskuteczności względnej rozporządzenia udziałem w składniku majątku wspólnego, a więc instytucją uregulowaną w art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o. Wypowiedziany przez Sąd Najwyższy pogląd nie pozostaje także w sprzeczności z wyżej już przywołaną uchwałą Sądu Najwyższego. Czym innym jest bowiem nieuzasadnione zbycie całego składnika majątku wspólnego przez jednego z małżonków (na marginesie wskazać należy, że jest ono praktycznie wykluczone w przypadku nieruchomości, gdyż te muszą zostać zbyte w formie aktu notarialnego, co faktycznie wyklucza skuteczne jej zbycie bez zgody drugiego współwłaściciela), a czym innym rozporządzenie jedynie udziałem we współwłasności takiego przedmiotu. Tylko to ostatnie rozporządzenie poddane jest szczególnej sankcji bezskuteczności uregulowanej w art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o.

W końcu odnieść należy się do zarzutu uczestniczki (błędnie skonstruowanego jako zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c.), w myśl którego Sąd Rejonowy bezzasadnie uznał, iż „interes wnioskodawcy został rażąco naruszony poprzez przekazanie 1/2 części nieruchomości (...) podczas gdy część należąca do A. S. (1) nie została uszczuplona ani w całości, ani w części”. Bezzasadność tego zarzutu wynika już tylko z tego, iż Sąd Rejonowy, wbrew treści apelacji, nie uznał, iż wskutek kwestionowanego przez wnioskodawcę rozporządzenia udziałem w przedmiotowej nieruchomości, doszło do jakiegokolwiek naruszenia „interesu wnioskodawcy”, lecz że rozporządzenie to naruszyło uprawnienia wnioskodawcy wynikające z przepisów o podziale majątku wspólnego. Wprawdzie Sąd Rejonowy nie wskazał konkretnie o jakie uprawnienia wnioskodawcy chodzi w tym przypadku (i na tym, m.in., polega wadliwość zaskarżonego postanowienia), ale argumentacja uczestniczki, w myśl której wnioskodawca nie jest w żaden sposób pokrzywdzony gdyż nadal zachowuje swój udział, nie zasługuje na aprobatę. Oczywistym jest bowiem, że rozporządzenie udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego nie uszczupla w żaden sposób drugiego udziału. Mimo to, wskutek rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego, może dojść do pokrzywdzenia drugiego podmiotu tej wspólności, wyrażającego się w naruszeniu jego uprawnień wynikających z przepisów o podziale majątku wspólnego. Najczęściej chodzić będzie o uprawnienie do żądania ustalenia nierównych udziałów w majątku wspólnym – art. 43 § 2 k.r.o. (por. w tej kwestii wyżej przywołaną uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 1993 r. sygn. III CZP 95/93). Nie jest to jednak jedyne, swoiste dla podziału majątku wspólnego, który był objęty wspólnością majątkową małżeńską, uprawnienie uczestnika tego podziału. Rozporządzenie udziałem w jedynym składniku majątku wspólnego może bowiem prowadzić do udaremnienia np. uprawnienia do dochodzenia roszczenia o zwrot nakładów lub wydatków z majątku osobistego na majątek wspólny. Stosownie do art. 45 § 2 k.r.o. roszczenie takie może być bowiem dochodzone jedynie przy podziale majątku wspólnego, zaś skuteczne rozporządzenie udziałem w jedynym składniku majątku wspólnego, skutkowałoby tym, że brak byłoby majątku wspólnego podlegającego podziałowi, a w konsekwencji brak byłoby podstaw do dochodzenia zwrotu tych nakładów lub wydatków. Wyróżnić można jeszcze inne – swoiste

dla tego trybu znoszenia wspólności uprawnienie, a mianowicie uprawnienie do otrzymania spłaty lub dopłaty ustalonej w oparciu o wartość majątku wspólnego określoną według jego stanu z daty ustania wspólności – a więc bez uwzględniania, niekorzystnych zmian w jego stanie prawnym lub faktycznym, które wystąpiły po dniu ustania wspólności. Zarówno w postępowaniu o dział spadku, jak i wzorowanym na nim postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej, powszechnie w orzecznictwie przyjmuje się bowiem, że podstawą ustaleń w przedmiocie stanu przedmiotów wchodzących w skład spadku i majątku wspólnego jest moment otwarcia spadku lub ustania wspólności majątkowej małżeńskiej (np. w uchwale SN z 27.9.1974 r., III CZP 58/74, OSNCP 1975, Nr 6, poz. 90, stwierdzono, że w dziale spadku na podstawie art. 1035 i n. k.c. stan spadku ustala się według daty otwarcia spadku, zob. też post. SN z 27.8.1979 r., III CRN 137/79, OSNCP 1980, Nr 2, poz. 33; uzas. uchw. SN z 19.5.1989 r., III CZP 52/89, OSNC 1990, Nr 4–5, poz. 60; uzas. orz. SN z 7.4.1994 r., III CZP 41/94, PS 1998, Nr 2, s. 100; analogicznie co do majątku wspólnego małżonków wypowiedział się SN w uchwale z 13.3.2008 r., III CZP 9/08, OSNC 2009, Nr 4, poz. 54). Zagadnienie to przedstawia się natomiast inaczej w postępowaniu o zniesienie współwłasności. Dokonując w sprawie o zniesienie współwłasności ustalenia wartości nieruchomości wspólnej, sąd bierze za podstawę jej stan i wartość z chwili orzekania. Tym samym sąd uwzględnia także spadek wartości nieruchomości, jaki wystąpił między chwilą powstania współwłasności, a datą jej zniesienia, i to niezależnie od tego, jaka była jego przyczyna. Taka reguła, mimo że niewysłowiona wprost w przepisach regulujących postępowanie w przedmiocie zniesienia współwłasności, ani w przepisach materialnoprawnych regulujących stosunek współwłasności, jest powszechnie przyjmowana w orzecznictwie sądowym (uchwała Sadu Najwyższego z 5.5.1978 r., III CZP 26/78, OSNCP 1979, Nr 1, poz. 3. z glosą A. Kunickiego do tego orz., NP 1979, Nr 11, s. 145 i n., uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 19.2.1977 r., III CZP 64/76, OSNCP 1977, Nr 8, poz. 123).

Ewentualne skuteczne (a więc za zgodą drugiego współwłaściciela lub w braku tej zgody – w razie nienaruszenia tym rozporządzeniem jego uprawnień przysługujących na podstawie przepisów o podziale majątku wspólnego) zbycie udziału we współwłasności nieruchomości stanowiącej składnik majątku wspólnego przed dokonaniem podziału tego majątku, prowadzi do wyłączenia tego składnika z podziału, gdyż jego przedmiotem mogą być wyłącznie takie przedmioty majątkowe, które w czasie orzekania o podziale nadal należą do majątku wspólnego uczestników tego podziału. Nie może on zatem objąć przedmiotu, który stanowi współwłasność jednego z byłych małżonków i osoby lub osób trzecich. Tego rodzaju wspólność praw może być zniesiona jedynie stosownie do materialnoprawnych przepisów o zniesieniu współwłasności (art. 210 i następne k.c.), przy czym w razie sporu współwłaścicieli – w trybie sądowego postępowania nieprocesowego w przedmiocie zniesienia współwłasności (art. 617 i następne k.p.c.). Ten tryb zniesienia wspólności praw będzie zaś prowadził do udaremnienia wymienionych wyżej (przykładowo) ewentualnych uprawnień małżonka, który nie wyraził zgody na rozporządzenie udziałem w składniku majątku wspólnego, które to uprawnienia mogłyby mu przysługiwać mu w razie podziału majątku wspólnego zgodnie z przepisami regulującymi ten podział. Innymi słowy – gdyby zniesienie wspólności praw do określonego przedmiotu majątkowego następowało w trybie podziału majątku wspólnego, to uczestnik tego podziału mógłby żądać, np. ustalenia nierównych udziałów w majątku wspólnym (a tym samym także w tym konkretnym przedmiocie majątkowym) oraz np. otrzymać spłatę lub dopłatę ustaloną w oparciu o wartość tego składnika określoną na podstawie jego stanu z dnia ustania wspólności, a nie z dnia podziału. Z kolei, w razie objęcia tego przedmiotu postępowaniem w przedmiocie zniesienia współwłasności realizacja tych uprawnień byłaby wyłączona.

W związku z błędnymi wywodami uczestniczki jak i Sądu Rejonowego także w odniesieniu do proceduralnych konsekwencji ewentualnego skutecznego rozporządzenia udziałem we współwłasności przedmiotowej nieruchomości, wyjaśnić należy, że nawet mimo tego, że nabywcy tego udziału biorą udział w niniejszym postępowaniu w charakterze uczestników, to nie byłoby dopuszczalne zniesienie, w ramach niniejszego postępowania, współwłasności tej nieruchomości. Przedmiotem niniejszego postępowania jest bowiem wyłącznie podział majątku wspólnego byłych małżonków A. S. (1) i J. S. (1). W razie zaś uznania, że rozporządzenie udziałem we współwłasności przedmiotowej nieruchomości przez uczestniczkę było skuteczne (czyli oddalenia żądania wnioskodawcy uznania tej czynności za bezskuteczną w stosunku do niego), to podział tego składnika między wnioskodawcę i uczestniczkę byłby bezprzedmiotowy. Skuteczne rozporządzenie tym udziałem doprowadziłoby bowiem do powstania, z jednej strony – należącego wyłącznie do wnioskodawcy prawa w postaci udziału 1/2 we współwłasności tej nieruchomości,

a z drugiej – udziału $\frac{1}{2}$ należącego po połowie do uczestników postępowania. Jak już wyżej wskazano, w razie sporu współwłaścicieli, zniesienie tego stosunku współwłasności mogłoby nastąpić wyłącznie w odrębnym postępowaniu sądowym w przedmiocie zniesienia współwłasności (art. 617 i następne k.p.c.). Co do tego, że nabywcy udziału w przedmiocie należącym do spadku przysługuje uprawnienie do żądania zniesienia współwłasności trafnie wypowiedział się Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia z dnia 20 stycznia 2012 r., (sygn. I CSK 297/11, Legalis), co należy, z jednym niżej poczynionym zastrzeżeniem, odnieść także do nabywcy udziału w przedmiocie należącym do majątku wspólnego, który był objęty małżeńską wspólnością ustawową.

Sąd Okręgowy podziela przy tym trafną analizę uprawnień procesowych nabywcy udziału w przedmiocie należącym do spadku poczynioną w doktrynie przez A. Stempniaka (Postępowanie w sprawach o dział spadku, Warszawa 2012 r., str. 287 – 288, opubl. także w systemie informacji prawnej Legalis), którą należy przełożyć odpowiednio również na sytuację nabywcy udziału w przedmiocie należącym do majątku wspólnego. W związku z powyższym, w ślad z za tym autorem uznać należy, iż występując jako uczestnik postępowania o podział majątku wspólnego, nabywca udziału w przedmiocie należącym do tego majątku nie może żądać przyznania mu wydzielonej części tego przedmiotu ani przyznania mu całego przedmiotu, lecz może, co najwyżej, wykazywać, że rozporządzenie przez byłego małżonka udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego nie narusza uprawnień małżonka, który nie wyraził na to zgody, a na wypadek uznania przez sąd bezskuteczności rozporządzenia tym udziałem na podstawie art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o., wnioskować o przyznanie tego przedmiotu temu byłemu małżonkowi, od którego nabył on swój udział. Nabywca udziału w przedmiocie należącym do majątku wspólnego nie może także zgłaszać roszczeń z art. 686 k.p.c. w zw. z art. 567 § 3 k.p.c. dotyczących tego przedmiotu. Tego rodzaju roszczenia – mogą być zgłaszane tylko między uczestnikami koniecznymi postępowania o podział majątku wspólnego.

W ocenie Sądu Okręgowego nie jest przy tym dopuszczalne połączenie postępowania w przedmiocie zniesienia tak powstałej współwłasności z postępowaniem w przedmiocie podziału majątku wspólnego, mimo iż wskazany wyżej przedstawiciel doktryny postępowania cywilnego (A. Stempniak) opowiedział się za taką możliwością na gruncie postępowania w przedmiocie działu spadku – odwołując się do art. 689 k.p.c. (Postępowanie w sprawach o dział spadku, Warszawa 2012 r., str. 287 – 288). Przeciwno dopuszczalności kumulacji tych dwu postępowań przemawia przede wszystkim to, że zdaniem Sądu Okręgowego dopiero prawomocne, negatywne rozstrzygnięcie w przedmiocie żądania ustalenia bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego (oddalenie tego żądania), przesądzi o tym, że nabywca udziału w tym przedmiocie uzyska legitymację do wnioskowania o zniesienie współwłasności tej nieruchomości. W razie bowiem uwzględnienia tego żądania dojdzie do zniesienia wspólności praw do tego przedmiotu w ramach postępowania w przedmiocie podziału majątku wspólnego – między uczestnikami koniecznymi tego podziału. Ponadto, art. 689 k.p.c. w zw. z art. 567 § 3 k.p.c. stanowi podstawę do połączenia postępowania w przedmiocie podziału majątku wspólnego z postępowaniem w przedmiocie zniesienia współwłasności jedynie wówczas gdy w skład tego majątku wchodzi udział we współwłasności jakiejś rzeczy. W razie zaś oddalenia żądania ustalenia bezskuteczności rozporządzenia przez jednego z byłych małżonków udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego, a więc w sytuacji pełnej skuteczności tego rozporządzenia, wykluczone jest przyjęcie, że którykolwiek z udziałów we współwłasności tego przedmiotu wchodzi w skład majątku wspólnego. Jak zostanie zaś wyjaśnione w dalszej części uzasadnienia, rozstrzygnięcie w przedmiocie tego żądania (zarówno pozytywne, jak i negatywne) może zostać zamieszczone dopiero w orzeczeniu co do istoty sprawy kończącym postępowanie w sprawie, a nie w postanowieniu wstępnym.

Niezależnie od powyższego zwrócić należy uwagę, że uczestnicy postępowania nie zgłosili dotychczas, w ramach niniejszego postępowania, jednoznacznego wniosku o zniesienie współwłasności przedmiotowej nieruchomości. Aczkolwiek, wobec tego, że nie są oni reprezentowani przez profesjonalnego pełnomocnika, treść ich pisemnych stanowisk może budzić w tym zakresie wątpliwości, które Sąd Rejonowy winien w dalszym toku postępowania usunąć (dodatkowo odpowiedź na wniosek uczestnika J. S. (2) – k. 1190 nie została nawet podpisana i brak ten nie został dotychczas usunięty), a następnie podjąć odpowiednie czynności w razie uznania, że wniosek taki został jednak zgłoszony (uwzględniając poczynioną przez Sąd Okręgowy ocenę prawną dopuszczalności tego rodzaju kumulacji przedmiotowej żądań w ramach niniejszego postępowania). W swoich odpowiedziach na wniosek (k. 1190 oraz k.1199)

uczestnicy J. S. (2) i G. S. wnosili bowiem o „ustalenie, że w skład majątku wspólnego A. S. (1) oraz jego synów wchodzi nieruchomości gruntowa (...) dla której Sąd Rejonowy dla Warszawy M. prowadzi księgę wieczystą nr (...)”, a nadto wnosili o dokonanie podziału tej nieruchomości, w ten sposób, aby przyznać ją w udziałach po 1/2 każdemu z nich (punkt 5 obu odpowiedzi na wniosek). W istocie zatem żądanie to oparte jest na stanowisku, że rozporządzenie nabytym przez uczestników udziałem było skuteczne, w związku z czym między wnioskodawcą i uczestnikami istnieje stosunek współwłasności, którego zniesienia uczestnicy domagają się.

Mimo bezzasadności wszystkich zarzutów apelacji, zaskarżone postanowienie wstępne należało jednak uchylić i przekazać sprawę rozstrzygniętą tym postanowieniem Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania, jako że w ocenie Sądu Okręgowego, w sprawie o podział majątku wspólnego, wykluczone jest wydanie postanowienia wstępnego rozstrzygającego w przedmiocie żądania ustalenia bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego. Co prawda, nie budzi wątpliwości Sądu Okręgowego, że zarówno pozytywne, jak i negatywne rozstrzygnięcie w przedmiocie tego żądania, powinno być zamieszczone w orzeczeniu co do istoty sprawy (por. też Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia z dnia 16 kwietnia 2014 r., sygn. V CSK 315/13), ale możliwość wydania takiego postanowienia wstępnego nie została przewidziana w przepisach regulujących postępowanie w przedmiocie podziału majątku wspólnego, wobec czego rozstrzygnięcie to powinno zostać zamieszczone w orzeczeniu kończącym postępowanie. Przemawia za tym także istota tego rozstrzygnięcia i jego uwarunkowania, które można określić dopiero według stanu sprawy z dnia zamknięcia rozprawy.

Postanowienia wstępne, które zapadają w postępowaniach działowych, stanowią inny i odrębny rodzaj orzeczeń w stosunku do zapadających w procesie wyroków wstępnych, jako że postanowieniami wstępnymi, o jakich mowa w art. 567 § 2, art. 618 § 1 i art. 685 k.p.c. rozstrzyga się samodzielne spory, i to w sposób całościowy i ostateczny, podczas gdy w wyroku wstępnym rozstrzyga się o samej zasadzie zgłoszonego roszczenia. Żaden z tych przepisów nie pozwala na rozstrzygnięcie postanowieniem wstępnym sporu wynikłego z żądania ustalenia na podstawie art. 1036 k.c. w zw. z art. 46 k.r.o. bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego bez zgody drugiego podmiotu wspólności. Warto przy tym zauważyć, że na gruncie spraw o dział spadku, Sąd Najwyższy trafnie stwierdził, że analogiczny spór między spadkobiercami nie jest sporem o przynależność określonego przedmiotu do spadku w rozumieniu art. 685 k.p.c. (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r. sygn. IV CSK 477/15), w związku z czym, w ocenie Sądu Okręgowego należy uznać, że nie należy upatrywać podstawy do wydawania tego rodzaju postanowień wstępnych w sprawach o podział majątku wspólnego w odpowiednio stosowanym (na podstawie art. 567 § 3 k.p.c.) art. 685 k.p.c.

Sąd Rejonowy wskazał wprawdzie, że podstawą prawną wydania zaskarżonego postanowienia wstępnego był art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., ale zdaniem Sądu Okręgowego stanowisko to jest niezasadne. Sąd Okręgowy przychylił się w tym zakresie do wyrażanego w doktrynie i orzecznictwie stanowiska, iż w sprawie o podział majątku wspólnego wykluczona jest możliwość wydania postanowienia wstępnego poza wypadkami wskazanymi w art. 567 § 2, art. 618 § 1 i art. 685 k.p.c. (J. Polickiewicz, w: J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, Postępowanie nieprocesowe, s. 212, 218, 280; B. Dobrzański, w: Z. Resich, W. Siedlecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. I, 1975, s. 930; B. Dobrzański, Glosa do uchwały SN z 9.5.1967 r., III CZP 37/67, OSPiKA 1968, Nr 2, poz. 30 oraz B. Dobrzański, Glosa do uchwały SN z 10.5.1967 r., III CZP 31/67, OSPiKA 1968, Nr 3, poz. 53, post. SW wówczas dla woj. warszawskiego z 24.9.1965 r., Cr 1557/65, OSPiKA 1967, Nr 3, poz. 69; uchw. SN(7) z 26.2.1968 r., III CZP 101/67, OSNCPIUS 1968, Nr 12, poz. 203; uchw. SN z 22.9.1977 r., III CZP 72/77, OSNC 1978, Nr 4, poz. 65; post. SN z 25.5.1994 r., I CRN 49/94, PS 1995, Nr 1, s. 93 i n.). Powyższe stanowisko należy przy tym doprecyzować o tyle, że wykluczone jest wydawanie, nieprzewidzianych w art. 567 § 2, art. 618 § 1 i art. 685 k.p.c. postanowień wstępnych, które rozstrzygałyby całościowo określone spory między uczestnikami podziału, natomiast za dopuszczalne można uznać wydanie takich postanowień wstępnych, które odpowiadają istocie wyroku wstępnego w procesie (art. 318 § 1 k.p.c.), a więc gdy miałyby zostać takim postanowieniem wstępnym rozstrzygnięta kwestia zasadności roszczeń o zasądzenie świadczenia. W postępowaniu o podział majątku wspólnego roszczenia takie są wszak rozpoznawane (art. 567 § 1 k.p.c. – roszczenia z tytułu wydatków i nakładów z majątku osobistego na wspólny i odwrotnie, art. 686 w zw. z art. 567 § 3 k.p.c. – roszczenia z tytułu posiadania przedmiotów należących do majątku wspólnego i spłaty wspólnych

długów w okresie po ustaniu wspólności przez jedno z byłych małżonków). Warto również odnotować, iż w doktrynie wypowiedzane jest stanowisko, iż niedopuszczalne jest wydawanie na podstawie art. 318 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. postanowień wstępnych w sprawach nieprocesowych, które kończą się merytorycznym rozstrzygnięciem o skutku konstytutywnym (M. Malczyk-Herdzina, O dopuszczalności wydania postanowienia wstępnego, w: Ł. Błaszczak (red.), Wokół problematyki orzeczeń, Toruń 2007, s. 115–116), a do takich należą rozstrzygnięcia w przedmiocie podziału majątku wspólnego.

Niezależnie od powyższych argumentów wydanie postanowienia wstępnego w przedmiocie sporu, o który chodzi w niniejszej sprawie, należy wykluczyć także z innych względów. Ustalenie bowiem tego, czy rozporządzenie udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego narusza uprawnienia uczestnika postępowania wynikające z przepisów o podziale majątku wspólnego, możliwe jest dopiero po wzięciu pod uwagę stanu rzeczy (stanu faktycznego) istniejącego w dniu zamknięcia rozprawy, w tym także ostatecznego stanowiska uczestników takiego podziału w kwestii sposobu podziału majątku oraz roszczeń dochodzonych w tym postępowaniu. Aż do zamknięcia rozprawy uczestnikom podziału przysługuje bowiem uprawnienie do zgłaszania dodatkowych żądań, które podlegają rozpoznaniu w tym postępowaniu (art. 567 § 1 i 3 k.p.c.), w tym żądania ustalenia nierównych udziałów. W związku z tym dopiero w chwili zamknięcia rozprawy wiadomo, że rozporządzenie udziałem we współwłasności nieruchomości stanowiącej składnik majątku wspólnego, nie doprowadziło do udaremnienia tego uprawnienia uczestnika sprawy podziałowej (bądź to dlatego, że nie zgłosił on takiego żądania, bądź dlatego, że było ono bezzasadne). Także dopiero w chwili zamknięcia rozprawy wiadomo, że ustalenie wartości takiego przedmiotu majątkowego według jego stanu z dnia ewentualnego zniesienia współwłasności nie doprowadziłoby do naruszenia uprawnień uczestnika, który nie wyraził zgody na rozporządzenie udziałem w nim (a nie chce przydzielenia mu tego składnika na własność) do otrzymania spłaty ustalonej według stanu tego składnika z dnia ustania wspólności majątkowej (np. dlatego, że stan tego przedmiotu istniejący w dacie zamknięcia rozprawy nie odbiega od jego stanu z dnia ustania wspólności – co będzie jednak rzadkością). Jak zatem widać ocena bezskuteczności rozporządzenia udziałem w przedmiocie należącym do majątku wspólnego jest uwarunkowana nie tylko stanem faktycznym istniejącym na dzień zamknięcia rozprawy, ale i tym jakie konkretnie stanowisko w kwestii sposobu podziału i wielkości udziałów w majątku wspólnym ostatecznie zajmuje uczestnik, który nie wyraził zgody na rozporządzenie udziałem we współwłasności. Z tego względu słusznie wskazuje się w orzecznictwie Sądu Najwyższego, że uprawnienia, o których mowa w art. 1036 in fine k.c. (na gruncie sprawy o podział majątku wspólnego – w związku z art. 46 k.r.o.) muszą mieć charakter rzeczywisty i konkretny, a nie jedynie potencjalny i hipotetyczny (por. uzasadnienie postanowienia SN z 16 lutego 2001 r. sygn. IV CKN 1212/00 i postanowienia SN z dnia 9 kwietnia 2002 r. sygn.. III CKN 391/01). Jak już wyżej wskazano każdy uczestnik sprawy działowej aż do zamknięcia rozprawy ma uprawnienie do składania stosownych wniosków i kształtowania postępowania w zakresie ustaleń mających służyć rozstrzygnięciu w sprawie. Warto przy tym odnotować, że sąd związany jest stanowiskiem uczestnika, który oświadcza, że nie chce przydzielenia mu na wyłączną własność określonego składnika majątku wspólnego (por. w tej mierze np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2019 r. sygn. IV CSK 116/18).

W niniejszej sprawie, przy ocenie tego, czy rozporządzenie przez uczestniczkę udziałem we współwłasności przedmiotowej nieruchomości narusza uprawnienia przysługujące wnioskodawcy na podstawie przepisów o podziale majątku wspólnego, rozważyć będzie trzeba w szczególności to, jaki wpływ na wycenę tej nieruchomości w ewentualnym postępowaniu w przedmiocie zniesienia współwłasności, które toczyłoby się między wnioskodawcą, a nabywcami udziału uczestniczki, miałby fakt obciążenia tego udziału użytkowaniem na rzecz uczestniczki – skoro wycena tej nieruchomości dokonywana byłaby w takim postępowaniu według stanu nieruchomości z dnia zniesienia współwłasności. Rozważania i ustalenia w tym przedmiocie będą jednak konieczne wyłącznie wówczas, jeśli Sąd Rejonowy ustali, że użytkowanie to zostało ustanowione skutecznie, a jeśli tak – że nie wygasło na chwilę zamknięcia rozprawy. Wprawdzie na gruncie art. 265 § 1 k.c. stanowiącego, że przedmiotem użytkowania mogą być także prawa, w orzecznictwie sądowym wypowiedziano pogląd, że dopuszczalne jest ustanowienie użytkowania także na idealnej części nieruchomości (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 1980 r. sygn. III CZP 11/80), ale z uzasadnienia tej uchwały wynika, że dotyczyła ona sytuacji, gdy użytkowanie na ułamkowej części nieruchomości ustanawia wyłączny jej właściciel, a więc obciążeniu ulega część ułamkowa nieruchomości nie stanowiąca udziału współwłaściciela (rzeczą

nie była przedmiotem współwłasności). W niniejszej sprawie obciążona została zaś ułamkowa część nieruchomości stanowiąca udział współwłaściciela. Warto w związku z tym zauważyć, że udział we współwłasności wygasa wraz ze zniesieniem współwłasności, co nakazuje rozważyć, czy w ogóle dopuszczalne jest ustanowienie użytkownika na takim prawie, skoro nie zostały uregulowane losy tak ustanowionego użytkownika po zniesieniu współwłasności nieruchomości (tak jak to uczyniono np. w przypadku hipoteki na udziale we współwłasności nieruchomości – art. 76 ust. 1¹- 1⁴ ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 1984). Dodatkowo wysunąć można argument, że w tych przypadkach, gdy ustawodawca uznał za dopuszczalne ustanowienie ograniczonego prawa rzeczowego na części ułamkowej rzeczy, to wprost to przesądził – tak jak w przypadku hipoteki (art. 65 ust. 3 u.k.w.h.). W końcu należy rozważyć czy użytkowanie to mogło zostać ustanowione skutecznie, skoro według literalnej treści umowy o ustanowieniu tego prawa (§ 4 aktu notarialnego z dnia 30 września 2021 r. rep. A nr (...) – k. 1203) ma ono polegać jedynie na używaniu udziału we współwłasności, a nie, jak, stanowi art. 252 k.c. – na używaniu i pobieraniu pożytków.

Skoro w postępowaniu nieprocesowym art. 386 § 4 k.p.c. należy stosować odpowiednio (na podstawie art. 13 § 2 k.p.c.), a więc z niezbędnymi modyfikacjami, to w ocenie Sądu Okręgowego przyjąć należy, iż uchylenie zaskarżonego apelacją postanowienia wstępnego i przekazanie sprawy (sporu) rozstrzygniętego tym postanowieniem do ponownego rozpoznania, jest uzasadnione także wówczas, gdy rozstrzygnięcie tego sporu postanowieniem wstępnym było w ogóle niedopuszczalne, a spór ten może być rozstrzygnięty dopiero w orzeczeniu co do istoty sprawy kończącym postępowanie w sprawie.

Z tych przyczyn Sąd Okręgowy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

M. Marcysiak